

**ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ МОРАЛЬНИХ НОРМ
ТА УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ДО СУЧАСНИХ УМОВ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

**FEATURES OF ADAPTATION OF MORAL STANDARDS
AND UKRAINIAN LEGAL CULTURE TO CURRENT CONDITIONS OF EUROPEAN
AND INTERNATIONAL INTEGRATION**

Актуальність статті полягає в тому, що глобалізація остаточно трансформує увесь правовий світ, відбувається сутнісна зміна (еволюція) суспільних відносин, що докорінно змінює форми управління цими відносинами, змінює світовий порядок. Реалії соціального та політико-правового буття Української держави, яка проголосила своєю найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, а змістом і спрямованістю своєї діяльності - гарантії прав і свобод усіх членів суспільства, зумовлюють потребу в теоретичному аналізі особливостей впливу моральних засад на процес конвергенції української правової культури в умовах європейської та загалом міжнародної інтеграції вітчизняної правової системи з метою підвищення рівня її відповідності до міжнародних правових стандартів. Метою статті є дослідження основних сучасних теоретико-правових та прикладних особливостей адаптації моральних норм та української правової культури до умов європейської та міжнародної інтеграції. В статті здійснено теоретико-правовий аналіз механізму адаптації моральних цінностей української держави в контексті Європейської та міжнародної інтеграції. Визначено особливу роль норм моралі в процесі конвергенції української правової культури у європейську та міжнародну спільноти. Правова система України за умов ефективної конвергенції складових правової культури (як і будь-яка правова система) може порівнюватися з будь-якими правовими системами, а успішне співробітництво у сфері правової політики залежить не від того, до якого типу віднесуть вчені чи політики цю правову систему, а від того, як уже наголошувалось, чи буде вона визнаватись світовим товариством як унікальна і самобутня та чи не суперечитимуть її правові стандарти загальносвітовим у світі правовим цінностям. Зроблено висновок, що характеристика особливостей адаптації моральних норм та української правової культури до сучасних умов європейської та міжнародної інтеграції дала змогу встановити як теоретико-правові аспекти конвергенції правової культури України, що мають ціннісне та морально-етичне наповнення, так і їх позитивну роль в організації життєдіяльності соціуму в загальносвітовому масштабі, зокрема: визнання, охорони і захисту природних і невідчужуваних прав і свобод людини практично у всіх державах і їх правових системах; правову охорону і захист природи і навколишнього середовища, єдність підходів до організації діяльності державних апаратів різних країн, а також уніфікацію юридичної техніки і технології.

***Ключові слова:** культура, мораль, норми моралі, правова культура, правова система, європейська інтеграція, міжнародна глобалізація.*

The relevance of the article lies in the fact that globalization finally transforms the entire legal world, there is a fundamental change (evolution) of social relations, which fundamentally changes the forms of management of these relations, changes the world order. The realities of the social and political and legal existence of the Ukrainian state,

which has declared its highest social value to be a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security, and the content and direction of its activities to guarantee the rights and freedoms of all members of society, determine the need in the theoretical analysis of the peculiarities of the influence of moral principles on the process of convergence of Ukrainian legal culture in the conditions of European and generally international integration of the domestic legal system with the aim of increasing the level of its compliance with international legal standards. The purpose of the article is to study the main modern theoretical-legal and applied features of the adaptation of moral norms and Ukrainian legal culture to the conditions of European and international integration. The article provides a theoretical and legal analysis of the mechanism of adaptation of the moral values of the Ukrainian state in the context of European and international integration. The special role of moral norms in the process of convergence of the Ukrainian legal culture into the European and international communities is determined. The legal system of Ukraine under the conditions of effective convergence of the components of legal culture (like any legal system) can be compared with any legal systems, and successful cooperation in the field of legal policy does not depend on what type scientists or politicians classify this legal system, and from the fact, as already emphasized, whether it will be recognized by the world society as unique and original and whether its legal standards will not contradict the generally recognized legal values in the world. It was concluded that the characteristics of the adaptation of moral norms and Ukrainian legal culture to modern conditions of European and international integration made it possible to establish both the theoretical and legal aspects of the convergence of the legal culture of Ukraine, which have a value and moral and ethical content, as well as their positive role in the organization of life society on a global scale, in particular: recognition, protection and protection of natural and inalienable human rights and freedoms in almost all states and their legal systems; legal protection and protection of nature and the environment, the unity of approaches to the organization of the activities of state apparatuses of different countries, as well as the unification of legal equipment and technology.

Key words: *culture, morality, norms of morality, legal culture, legal system, European integration, international globalization.*

Вступ. Глобалізація остаточно трансформує увесь правовий світ, відбувається сутнісна зміна (еволюція) суспільних відносин, що докорінно змінює форми управління цими відносинами, змінює світовий порядок. Реалії соціального та політико-правового буття Української держави, яка проголосила своєю найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, а змістом і спрямованістю своєї діяльності - гарантії прав і свобод усіх членів суспільства, зумовлюють потребу в теоретичному аналізі особливостей впливу моральних засад на процес конвергенції української правової культури в умовах європейської та загалом міжнародної інтеграції вітчизняної правової системи з метою підвищення рівня її відповідності до міжнародних правових стандартів.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремим проблемам моральних цінностей, правової культури, європейської та правової присвячені праці Х. Бехруз, О. Волошенюк, П. Горбатенко, І. Зубко, О. Лаби, Л. Луць, Л. Макаренко, Ю. Оборотова, Т. Поляшенко, О. Вишняк, С. Грабовського, В. Скуратівського, М. Міщенко, Л. Шкляр, П. Битяка, Ю. Тихомирова, Л. Удовики, І. Якобука та інших.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних сучасних теоретико-правових та прикладних особливостей адаптації моральних норм та української правової культури до умов європейської та міжнародної інтеграції.

Результати дослідження. Правова культура є особливим складником духовної культури людства конкретизуючи через феномен національної ментальності і фіксуючи досягнення певного соціуму у реалізації правових ідеалів та цінностей, реальних здобутків держави у сфері захисту прав і свобод людини [10, с. 3].

Вона поєднує соціальні ідеали і практику, моральні та правові цінності з практично корисною діяльністю щодо втілення в життя вимог законності [17, с. 28]. Правова культура відображає якісний стан правового життя суспільства на кожному етапі його розвитку [14, с. 560] і одночасно охоплює матеріальну та духовну сторони правового буття цього суспільства.

Л. Макаренко вважає, що право має етнокультурний зміст. Етнокультурний зміст права залежить від етнокультурного простору, часу його осмислення і рівня правосвідомості осіб, які його створюють і плумачать (інтерпретують) [8, с. 312].

Правова культура зберігає, селекціонує, генерує і одночасно ретранслює на всі сфери правового життя суспільства набуті правові цінності. При цьому вона не тільки вбирає в себе систему цінностей, вироблених і апробованих протягом історії конкретним народом, а й може акумулювати правові надбання, накопиченні іншими народами. Передусім йдеться про те, що поряд із загальнонаціональною правовою культурою в державі завжди існує певна кількість різноманітних субкультур, характерних для етнічних, регіональних, конфесійних та інших соціальних груп. Така правова субкультура не протистоїть пануючій правовій культурі, а включає в себе низку її базових правових надбань, додає до них нові цінності, притаманні саме їй, і тим самим збагачує загальнонаціональну правову культуру [13, с. 60–61]. Саме наявність різних субкультур надає характерної особливості національній правовій культурі. Для національної правової культури у XXI ст. важливими є взаємоповага, співробітництво, відповідальність, солідарність і соціальна справедливість у відносинах між державами, націями, спільнотами, окремими людьми. Розмаїття європейських культур, притаманне через різні етнічні, соціокультурні особливості розвитку певного середовища, ставить питання: чи мають європейські народи більше спільного, ніж відмінного, що превалює. Якщо відмінне превалюватиме, то подальший процес євроінтеграції буде нестабільним, може трансформуватися в інші форми або завершитися невдало. Невипадково Європейський Союз декларує свої здобутки в контексті «об'єднанні в розмаїтті», акцентує на об'єднанні, єдності як певному факті незалежно від існуючих розбіжностей у поглядах учасників євроінтеграції. Інституції ЄС також неодноразово підкреслювали, що ЄС – це «сім'я демократичних країн, об'єднаних низкою цінностей» (демократія, свобода, соціальна справедливість). У цьому аспекті визначальними є й ціннісні орієнтації та завдання різних народів, котрі в разі їхньої схожості чи єдності здатні сформулювати єдину європейську правову культуру [4, с. 65–66]. На думку М. Ентіна, вагомий вплив на розвиток загальнонаціональної правової культури справляють інші держави і міжнародні спільноти в цілому.

В сучасних умовах становлення української правової системи перш ніж визначити ступінь впливу моральних норм на процес конвергенції української правової культури, слід виокремити ті складові правової системи, які уможливляють конвергенцію. Мова йде про правову конвергенцію, яка визначається як процес взаємодії національних правових систем або їх окремих елементів, що супроводжується підвищенням ступеня зв'язаності й узгодженості правового регулювання суспільних відносин, процес поступового формування толерантності і подібності правових систем; феномен і процес виникнення схожих і однакових явищ в правових системах різних держав, взаємне уподібнення окремих елементів правових систем та правових систем у цілому; або як інтеграція переваг і позитивних розробок різних правових систем. Хоча у наведених визначеннях прямо про це не йдеться, але, говорячи про конвергентне зближення правових систем світу, в першу чергу мається на увазі взаємодія романо-германського та англо-американського типу правових систем (міжтипова конвергенція), хоча можлива конвергенція і внутрішньотипова, тобто між країнами, що відносяться до одного типу правових систем [2, с. 122].

Нині інтеграційні процеси впливають на правові системи держав, що призводить до поступового єднання правової культури в межах певних регіонів та континентів, поступово створюючи правові підвалини для формування світового співтовариства. На сучасному етапі розвитку, як ніколи раніше, правові системи, взаємодіючи одна з одною, перебувають у процесі безперервного культурного обміну. Внаслідок імплементації норм європейського права в національні системи права відбувається взаємопроникнення компонентів різних правових культур. Це сприяє як об'єктивному оцінюванню власного правового досвіду, так і створенню передумов для подальшого розвитку і вдосконалення елементів правової системи. В умовах правової глобалізації така фрагментарна правова акультурація є явищем природним і здатна суттєво сприяти модернізації правової системи [13, с. 62].

У сучасних умовах цивілізаційного процесу зміст національної правової культури не змикається лише юридичному просторі власної держави, а виходить далеко за її межі, характеризуючись процесом взаємовпливу правових культур [5, с. 73].

Взаємодія правових культур і держав призводить до універсалізації, виникнення спільних правових цінностей, правових традицій, обміну історичним досвідом, становлення єдиної «універсальної правової культури». Однак, цей процес не є виключно позитивним, оскільки нівелюються розбіжності в правових культурах різних правових систем. Характеризуючи правову

культуру, Ю. Оборотов підкреслив таку особливість, як відсутність єдиної правової культури для всіх народів і націй [10, с. 141–142].

Перш ніж запозичувати якийсь іноземний інститут, спочатку треба зрозуміти, чи сумісний він з реципієнтом, тобто право виступає живим організмом. Особливо сприятливі умови для формування правової культури об'єднаної Європи склалися після створення і успішного розвитку ЄС, який спирається на наднаціональну правову систему, що поєднує в собі окремі елементи романо-германської та англо-американської правових систем і є відмінною як від національних правових систем держав-членів, так і від системи міжнародного права, формує принципово нові якості, багато з яких потребують докладного вивчення.

Правова культура об'єднаної Європи, яка базується на спільній для народів Європи системі цінностей, справляє потужний вплив на правові системи не тільки держав-членів ЄС, а й імовірних кандидатів у члени, а також країн, які просто бажають тісно співпрацювати з Європейським Союзом, чим сприяє інтенсивному оновленню, модернізації їх правових систем. Цей вплив відчувають усі країни Східної Європи, утворені на пострадянському просторі незалежні держави, а також Туреччина [13, с. 63]. Незважаючи на суттєві розбіжності між регіонами, країнами, народами та націями Європи, їх децю об'єднує – спільність історичної долі, система цінностей, культурна спадщина тощо, а це дає змогу розглядати Європу як культурно-історичну спільність з єдиним культурно-генетичним кодом, характерним самовідчуттям та самопізнанням європейців [7, с. 103].

Процес інтеграції за останні десятиліття вніс кардинальні зміни у правову культуру європейських держав. Європейські держави мають спільне коріння, що походить від християнської культури. Національні правові системи більшості європейських держав формувалися саме на основі християнського світосприйняття; релігійна єдність приводила до схожості правових систем; склалася спільність засадничих поглядів на державу, суспільство і право; зокрема, загальна в суттєвих рисах правава культура [3, с. 329].

Сьогодні спостерігається формування нової європейської правової культури, яка поєднує в собі окремі елементи романо-германської та англо-американської правових систем.

В умовах посиленого процесу інтеграції простежуються тісні взаємовідносини європейських держав, що призводить до взаємодії їхніх правових систем та правових культур і формування нового типу – європейської правової культури. Ознаками такої культури є конвергенція сфер, які раніше протиставлялися. Ця конвергенція виявляється через уніфікацію систем права європейських держав під впливом правової практики Європейського Союзу.

Сучасні тенденції світового розвитку зумовлюють інтеграційні процеси у взаємовпливах правових систем різних країн, які виявляються, зокрема, у їхній конвергенції, наближенні, гармонізації, уніфікації законодавства, забезпеченні пріоритету прав людини, домінуванні норм міжнародного права над внутрішнім правом, що активізує дослідження їхніх загальних, особливих та унікальних властивостей [1, с. 26].

Так, Ю Тихомиров підкреслює зростаючий вплив міжнародного права, який забезпечується «шляхом введення загальних нормативних орієнтирів і правил правового регулювання і за допомогою узгодження діяльності держав і недержавних структур» [15, с. 8], а М. Марченко зосереджує увагу на конвергенції національних правових систем, глобалізації та інтеграції правового простору та зумовлених ними процесів наближення, уніфікації, гармонізації правових сімей, зокрема: розширення сфери дії прецедентного права в романо- германській правовій сім'ї та кодифікованого законодавства в сім'ї загального права; наближення основних постулатів державно-правової ідеології; більш широке використання галузевої, публічно-правової та приватно-правової класифікації законодавства тощо [9, с. 30–31].

Сучасна національна правова культура постала перед вирішенням складного завдання: для кожної національної правової системи зберегти власну правову ідентичність, вписатися у цей полікультурний діалог і одночасно запозичити корисний досвід європейської правової культури з врахуванням національних культурних особливостей.

Аналізуючи дослідження правової системи України у етноментальному вимірі, ми зіштовхнулися, принаймні, з двома проблемами. Проблема перша: про можливість і доцільність застосування поняття ментальності в теоретичному правознавстві. Як зазначили учасники круглого столу з питань ментальності в суспільних науках: «Попри те, що поняття ментальності доволі плідно користають і культурологи, і дослідники інших галузей – історії, етнопсихології, навіть політології – в той же час методологічно воно поки що доволі невизначене, закласти під нього міцний логіко – теоретичний фундамент досі не вдається» [12, с. 8].

Правова система України за умов ефективної конвергенції складових правової культури (як і будь-яка правова система) може порівнюватися з будь-якими правовими системами, а успішне співробітництво у сфері правової політики залежить не від того, до якого типу віднесуть вчені чи політики цю правову систему, а від того, як уже наголошувалось, чи буде вона визнаватися світовим товариством як унікальна і самобутня та чи не суперечитимуть її правові стандарти загально визнаним у світі правовим цінностям.

На наш погляд, вимагає подальшої ретельної розробки проблема зв'язку національної правової системи України із міждержавними правовими системами Ради Європи і Євросоюзу. Серед праць, присвячених цій проблемі слід виокремити фундаментальне дослідження Л. Луць, яка ретельно аналізує концепції гармонізації чи уніфікації національного права і національного законодавства України із міждержавними правовими системами. При цьому наголошує, що зокрема в компаративістиці процес зближення двох або більше правових систем, спрямований на їхню заміну однією єдиною правовою системою, позначається поняттям «уніфікація» права. Водночас, поняттям «гармонізація» відображається набуття державами певних зобов'язань шляхом укладання договорів про створення національних норм, які б відповідали загальним положенням, укладених і ратифікованих міжнародних договорів, при цьому не нав'язуючи країнам уніфікованих шаблонів [7, с. 111–144; 165–169]. Цієї ж концепції дотримується і О.В. Лаба [6, с. 12–17].

Повністю поділяючи аргументи Л. Луць щодо позитивних і негативних аспектів гармонізації і уніфікації, не можемо погодитися з тим, що потрібно віддавати перевагу уніфікації, тільки тому, що це є «об'єктивний і пріоритетний процес» [7, с. 166]. Ми схильні захищати думку, що пріоритетність не завжди кореспондується з об'єктивністю. В умовах рівноправного співробітництва все залежить від концептуального вибору моделі цього співробітництва і взаємодії, заснованих чи на принципах гармонізації, чи на принципах уніфікації. Остаточний вибір має бути за Україною.

Трансформаційні процеси в українському суспільстві відбуваються під впливом трьох культурологічних факторів: 1) системи цінностей, створених західною цивілізацією, 2) системи цінностей старої радянської системи, які поки що домінують у суспільній свідомості 3) цінностей традиційної національної культури які швидко відроджуються. Правова система, як підсистема суспільства зазнає впливу цих факторів, що дає підстави стверджувати про її типологічну розбіжність. У цьому разі її важко ідентифікувати з тією чи іншою правовою системою, якщо підходити до питання комплексно.

Отже актуалізується проблема правової системи України перехідного періоду яка, будучи єдиною з точки зору існування однієї державної волі (наприклад, для України залишається актуальною проблема адаптації законів, створених західною цивілізацією до культури, традицій, національного коріння і духу українського народу) у цілому залишається далеко не однорідною. Це пояснюється можливістю появи правових норм поза державними органами (діють особливі правові закономірності еволюції і саморозвитку). У цьому разі, такі джерела неофіційного права, як правові звичаї, правові доктрини, правосвідомість, можуть суттєвим чином суперечити нормативно - правовим актам держави.

У зазначеному контексті ми повністю підтримуємо започатковані в українській юридичній науці дослідження проблеми трансформації національних правових систем в умовах глобалізації [16] і наголошуємо на необхідності подальшої поглибленої розробки поняття «трансформація національної правової системи», яке дозволяє знайти виважений підхід і аргументи в дослідженні співвідношення нормативно – інституційних перетворень (трансформація соцієтнічних процесів, структур, інституцій, зафіксованих у термінах правових норм) і макросоціальних змін (у зв'язку із процесами глобалізації та інтеграції права) та інтегральної характеристики трансформаційних процесів, пов'язаних з аналізом взаємозв'язків і протиріч між цими двома предметами дослідження.

Висновки. Таким чином, характеристика особливостей адаптації моральних норм та української правової культури до сучасних умов європейської та міжнародної інтеграції дала змогу встановити як теоретико-правові аспекти конвергенції правової культури України, що мають ціннісне та морально-етичне наповнення, так і їх позитивну роль в організації життєдіяльності соціуму в загальносвітовому масштабі, зокрема: визнання, охорони і захисту природних і невідчужуваних прав і свобод людини практично у всіх державах і їх правових системах; правову охорону і захист природи і навколишнього середовища, єдність підходів до організації діяльності державних апаратів різних країн, а також уніфікацію юридичної техніки і технології.

Список використаних джерел:

1. Бехруз Х. Порівняльне правознавство: підручник. Одеса : Фенікс, 2009. 464 с.
2. Волошенко О.В. Процеси конвергенції в сучасних правових системах. *Форум права*. 2009. № 3. С. 123–128.
3. Дія права: інтегративний аспект: монографія / кол. авторів; відп. ред. Н.М. Оніщенко. К.: Юрид. думка, 2010. 360 с.
4. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми: монографія / за ред. В.П. Горбатенка. К.: Юрид. думка, 2005. 332 с.
5. Зубко І.В. Право і правова культура у загальнолюдському цивілізаційному процесі України. Тези доп. Міжнарод. наук. конфер. проф.-виклад. і аспіран. складу (21–22 трав. 2010 р. м. Одеса). Одеса : Фенікс, 2010. С. 73–74.
6. Лаба О.В. Право Європейського Союзу та право України: теоретико-правові проблеми співвідношення та гармонізації (1991–2004 рр.) автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К., 2005. 22 с.
7. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України: теоретичні аспекти. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2003. 340 с.
8. Макаренко Л. О. Правова культура як фактор забезпечення дії права Дія права: інтегративний аспект : монографія / кол. авторів ; відп. ред. Н.М. Оніщенко. К. : Видавництво «Юридична думка». 2010. С. 305–330.
9. Марченко М. Н. Конвергенция романо-германского и англосаксонского права : Открытая лекция / Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины. Симферополь : Логос, 2007. 36 с.
10. Оборотов Ю. Н. Традиции и обновления в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права) : монография. Одесса, 2002. 280 с.
11. Поляшенко Т. В. Рецепція звичаєвого права в сучасній українській культурі : автореф. дис. ... канд. культурології : 26.00.01 – теорія та історія культури. К, 2009. 20 с.
12. Поняття ментальності в суспільних науках. О. Вишняк, С. Грабовський, В. Скуратівський, М. Міщенко, Л. Шкляр [та ін.]. Генеза, 1995. *Філософія. Історія, Політологія*. № 1 (3). С. 8–13.
13. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : монографія / за ред. П.Ю. Битяка та І.В. Яковюка. Х. : Право, 2007. 248 с.
14. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
15. Тихомиров Ю.А. Сравнительное правоведение и интегрирующая роль международного права : Открытая лекция / Институт государства и права им. В.М. Корецкого НАН Украины. Симферополь : Логос, 2008. 16 с.
16. Удовика Л.Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір: [монографія]. Х. : Право, 2011. 552 с.
17. Філософія права: навч. Посібник. О.О. Бандура, С.А. Бублик, М.Л. Заїчківський та ін.; за заг. ред. М.В. Костицького, Б.Ф. Чміля. К.: Юрінком Інтер, 2000. 336 с.